

О.В. Галушко

*кандидат історичних наук, доцент кафедри
міжнародних відносин та зовнішньої політики
Київського міжнародного університету*

ГЛОБАЛЬНА ПРАГМАТИЗАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ВИКЛИКАХ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

У статті проаналізовано концептуальний вимір глобальної прагматизації міжнародних відносин в контексті демократизаційного розвитку. У роботі досліджено розвиток демократизаційних процесів, проаналізовано нові умови в розбудові системи міжнародних відносин. Зокрема, розглянуто прагматизаційний поступ системи міжнародних відносин. На основі аналізу розвитку демократизаційних процесів дана характеристика становлення українського суспільства.

Ключові слова: прагматизація, демократія, міжнародна система, «хвилі» демократизації, теорія «демократичного світу», глобалізація.

***Демократія – найгірша форма правління.
Звісно, якщо не врахувати всі інші.
У. Черчилль***

Феномен демократії пройшов тривалий шлях еволюції, опинившись перед викликами глобалізації в ХХІ ст. Сучасна теорія «демократизації світу» нині подається в контексті системної кризи капіталізму і лібералізму. Динамічний процес цивілізаційних трансформвань і вихід у економічні лідери низки держав з авторитарним типом державного управління обумовили потребу пошуку нової парадигми демократії розвитку глобалізованого світу.

Визначальною тенденцією сучасної системи міжнародних відносин виступає прагматизація, тобто пошук ефективних механізмів утвердження якісно нових принципів міжнародного

співробітництва. Провідним мотивом цивілізаційного розвитку доби глобалізації, передусім, є вдосконалення системи міжнародних відносин. Тобто, можна говорити про відповідну модернізацію феномену демократії, що може стати підґрунтям для якісно нових принципів демократії.

Прагматизація системи міжнародних відносин розв'язує низку розбіжностей і суперечностей між основними політичними акторами. Тому, постановка проблеми глобальної прагматизації системи міжнародних відносин актуалізована сучасними реаліями, який супроводжується численними конфліктами та кризовими явищами, що дає підстави дослідникам говорити про кінець історії та світу. Насправді, ми вступаємо в новітню й невідому фазу суспільного розвитку [3].

У сучасній літературі є чимало наукових праць, присвячених дослідженню проблеми глобальної прагматизації міжнародних відносин у викликах сучасної демократії на початку XXI століття. Так, досліджувана тематика, у тій чи іншій мірі, відображається в працях провідних вітчизняних науковців Є. Камінського, Б. Канцелярука, О. Зернецької, Ю. Пахомова, С. Федуняка та ін. Російська дослідницька школа представлена дослідженнями – О. Арбатова, О. Галкіна, Ю. Красіна, М. Косолаповата ін. Серед зарубіжних фахівців, які досліджували тематику статті, провідне місце займають такі дослідники, як С. Дженкінс, Т. Палмер, Е.У. фон Вайцеккер, Р. Робертсон, А. Лейпхарт, Х. Лінц, Д. Ростю, С. Хантінгтон та ін. [1, с. 218].

Існують різні інтерпретації феноменів демократизації та прагматизації і їх впливу на міжнародні відносини та світову політику доби глобалізації. Аналізуючи змістовне наповнення концептуальних засад *теорії «демократичного світу»*, погодимося з тим, що це ціннісна концепція з притаманним їй культурно-ідеологічними уявленнями.

Досліджуючи феномен демократії в контексті прагматизації міжнародних відносин, зазначимо, що

демократична форма правління створює таку інституційну конструкцію, яка змушує правителів бути підзвітними власному народу, демократичні інститути в меншій мірі допускають неефективне управління та зловживання владою, її визначальною ознакою є конкуренція політичних та економічних ринків, де змагаються за першість політичні лідери, професійні бюрократи, ідеї, організації та продукція.

У цьому аспекті показовим є порівняння Північної і Південної Америки. Двісті років тому ці континенти мали приблизно однаковий обсяг багатств, а сто років тому рівень життя в Аргентині та США був приблизно однаковий. Проте від початку XIX ст. Латинська Америка стала відставати від Північної Америки за темпами економічного розвитку. Нині це відставання триває, а розрив тільки збільшується.

На думку багатьох дослідників, різниця полягає в устрої політичних інститутів, а стабільність економічного розвитку забезпечують демократичні форми правління. Нобелівський лауреат Дуглас Норт писав, що «демократичні інститути США забезпечували країні стабільний розвиток, тоді як Латинську Америку потрясли громадянські війни, економічні ресурси витрачались на підтримання армій диктаторів» [2].

Економічні колапси відбуваються при демократичних режимах значно рідше, а старіючі демократії світу є найбагатшими країнами. Звісно, опоненти демократичного режиму наводять приклади темпів економічного зростання «азійських тигрів» у 60–70-ті рр. XX ст. та китайське «економічне диво». Однак ці системи ще не пройшли випробування часом [8, с. 17].

Жодна демократична країна світу не переживала таких економічних і соціальних потрясінь, як СРСР періоду сталінізму, Китай часів маоїзму, або Камбоджа за часів правління червоних кхмерів Пол Пота. Варто згадати, що демократичні країни пережили Велику депресію та час від часу зіштовхуються з кризами й рецесіями. Але їхня глибина, частота

й масштаби значно менші, ніж у країнах з авторитарним засобом правління. Дослідження М. Холперіна, Дж. Сігла, М. Вайнстайна показали, що за останні 40 років автократії вдвічі частіше переживали економічні потрясіння ніж демократії.

Аналізуючи демократію у контексті стабільності системи міжнародних відносин погодимося, що в сучасному світі подолання війн, зокрема, через поширення демократії – не можливо. Це ставлять під сумнів навіть деякі представники лібералізму. Так, на думку французького дослідника Жака Атгалі, «деякі нації можуть перестати буди демократіями, щоб розв'язати війну». Професор Паризького університету Гасан Саламе вважав, що все залежить від якості демократії. Він говорить, що арабо-ізраїльська війна 1967 р. та ізраїльська інтервенція в Ліван 1982 р. були не війнами, а обороною [5, с. 78].

Інший французький учений П'єр Аснер стверджував, що «навіть, якщо всі держави світу були б демократичними та миролюбними, все одно війна продовжувала залишатися можливою та невідвратною. Це пов'язано з відсутністю верховного владного органу, який би взяв на себе зобов'язання розв'язувати конфлікти або карати їхні провини».

Відстоюючи міф «демократичного світу» та досліджуючи реалії сучасного світу, де демократія – це часто тільки декларовані цінності, багато ліберальних дослідників пояснюють це тим, що сучасні демократії перестають вести себе так, як це притаманно «справжнім демократіям». Аналізуючи ідеї «демократичного світу» Майкла Дойла («закон Дойла»), французький дослідник Емануїл Тодд говорить про трансформацію демократій в олігархічні системи.

Оцінюючи демократію доби глобалізації російський дослідник А. Салмін, зазначав, що демократія, будучи «...найвпливовішою політичною ідеєю XIX століття, стала до початку XX політичною реальністю, до його середини – реальністю геополітичною, а до кінця – універсальною» [7].

Однак на початку ХХІ століття ця універсальність, під впливом реалій глобалізації, почала трансформувати традиційне поняття демократії. Демократичні інституції середини та кінця ХХ століття набувають універсальних рис, тому постала проблема перегляду традиційних концептів демократії, наповнення їх новим змістом, який відповідав би реаліям глобалізаційних трансформвань.

Концепція демократичних хвиль Самюеля Хантінгтона доводить, що «третья хвиля» демократизації до кінця минулого століття накрила всю Європу та більшу частину інших континентів. На думку дослідника, демократія далеко не ідеальна форма правління, проте альтернативи демократизаційному розвитку поки що не існує, а «третьою хвилею» демократизаційні процеси на планеті не завершуються [6, с. 123].

Отже, незважаючи на поширення демократії, у світі існують суттєві розбіжності в утвердженні єдиних концептуально-ідеологічних підходів до традиційного розуміння демократії в цілому як явища і насамперед щодо перенесення демократичних принципів на міжнародні відносини. Активне і систематичне поширення демократизаційних процесів на планеті може докорінно змінити існуючу систему міжнародних відносин і вивести її на якісно новий вимір.

Виходячи з того, що демократизаційні процеси не мають єдиного теоретичного підходу, можна погодитися з існуючими концептуальними дослідженнями і говорити про те, що процеси демократизації продовжують розвиватись амплітудно або хвилеподібно. Саме відсутність єдиного бачення основ демократизаційних процесів, призводить до важко вирішуваних ситуацій всередині тих країн, що стали на шлях демократичного розвитку. Це у свою чергу породжувало ситуацію кризовості, що і стало причиною того, що С. Хантінгтон називав

«хвилею, що відкочується» («reversewave»). Хвиля, яка призводить до відступу демократії й натиску авторитаризму.

Глобальна прагматизація сучасних міжнародних відносин, може слугувати платформою для запобігання конфліктних ситуацій між суб'єктами міжнародних відносин. Проаналізувавши ситуацію перехідного періоду в системі міжнародних відносин, можна стверджувати, що прагматика міжнародних відносин – це суб'єкт міжнародних відносин, який вибудовує відповідну систему вчинків, справ і поглядів в аспекті отримання практичних та загальнокорисних результатів. У такому ракурсі прагматизм виступає як істина, яка дає практично корисні результати [4, с. 167–180].

Феномен прагматизації міжнародних відносин може використовуватися при розв'язанні багатьох конфліктних ситуацій, насамперед тих, які загрожують міжнародній безпеці та посиленню конфронтаційних явищ, що, у свою чергу, може призвести до гальмування інтеграційно-глобалізаційних процесів.

Досліджуючи аспект прагматизації та демократизації міжнародних відносин, можна стверджувати, що в діях суб'єктів міжнародних відносин часто не вистачає системності в запобіганні або недопущенні виникнення загроз, які мають дестабілізаційний характер. Прагматизм у підходах до розв'язання конфліктних ситуацій, які загрожують міжнародній безпеці, є необхідним для того, щоб зберегти зміни історичного масштабу, які відбулися на міжнародній арені на межі двох століть.

На початку дев'яностих років минулого століття була зроблена спроба перейти від конфронтаційної біполярності до кооперативної багатополарності. Саме в цей період перед людством відкрилися небувалі можливості для перебудови міжнародних відносин на демократичній основі. Світова спільнота отримала унікальний шанс для формування нового світового порядку на базі демократії і права.

У добу глобалізації та прагматизації демократизаційні процеси від хвилеподібного характеру свого розвитку поступово переходять до більш лінійного, тобто сталого позиціонування. Але такий крок можливий лише за умови, що сама демократія підніметься на якісніший рівень у своєму абсолюті, але не втрачають власних основних цінностей [2].

Українська демократія доби глобалізації опинилася перед проблеми, які притаманні майже всім суспільствам з перехідною демократією, – це відсутність сталого поступального правового розвитку. Україна не може подолати внутрішні суперечності через вплив багатьох зовнішніх чинників, що спричинює ситуацію, у якій країна, маючи хвилеподібний розвиток демократії, віддаляється від лінійного характеру розвитку, максимально може наблизитись до авторитаризму.

Аналіз звіту Freedom House «Країни перехідного періоду-2009» показав, що Україна за останні десять років здійснювала свої «хвилеподібні» коливання в межах рейтингу між 4 і 5. Слід зазначити, що рейтинг 1 є найвищим рівнем демократії, а 7 – найнижчим. При цьому країна, яка займає позицією в діапазоні рейтингу розвитку демократії від 4,00 до 4,99, вважається країною з перехідним типом правління або змішаним режимом.

Найнижчий рівень розвитку демократії в Україні було зафіксовано у 2002 році з рейтингом 4,92. Це дає підстави стверджувати, що у 2002 році українська «хвиля» демократизації, що відкочується, набула свого апогею, перебуваючи на межі переходу до когорти країн, які класифікуються як напівавторитарні (5,00–5,99). Найвищий рівень розвитку демократії в Україні було зафіксовано у 2007–2008 роках на рівні рейтингу 4,25, і це є результатом дії другої хвилі демократизації, що була породжена подіями, які були названі «помаранчевою революцією».

Отже, Україна продовжує перебувати в межах перехідного етапу між демократією та авторитаризмом.

Якщо проаналізувати динаміку розвитку демократичних інститутів на всьому пострадянському просторі, відповідно до рейтингу Nationsin Transit (1999–2008 рр.), то протягом 2000–2007 рр. Росія і Вірменія поступово перейшли з категорії країн зі «змішаним режимом» до напівавторитарних. До авторитарних Білорусі, Узбекистану і Туркменістану, починаючи з 2003 р., приєднався Казахстан, з 2007 р. – Азербайджан [3].

Аналіз стану демократії в перехідних суспільствах підтверджує, що хвилеподібний розвиток демократії є одним із важелів нестабільності в державах з перехідною демократією, серед них і в Україні. Крім того, велика кількість країн такого типу стали на шлях реверсного розвитку, тобто амплітуда йде в бік «хвилі, що відкочується» («reverse wave»).

Глобальна прагматизація міжнародних відносин є одними з найважливіших складників суспільних відносин, і від того, у якому стані перебуватимуть процеси трансформації міжнародних відносин, залежить, яким буде прийдешнє суспільство, на яких саме засадах будуть формуватися міжнародні відносини. Крім того, прагматизація міжнародних відносин обумовлює незнищенність демократичних цінностей громадянського суспільства [8, с. 17].

Отже, зважаючи на те, що демократизаційні процеси не мають єдиного концептуального підходу і враховуючи те, що одним із головних завдань системи міжнародних відносин є безпечні умови співіснування її суб'єктів, у цьому контексті можна прийти до узагальнюючого висновку, що саме тут можуть бути приховані основні причини того, що процеси демократизації продовжують розвиватись амплітудно або хвилеподібно. Тому закономірним є те, що відсутність єдиного бачення основ демократизаційних процесів, а відповідно і шляхів їх подальшого розвитку, могло призводити до крайнього ускладнення ситуацій всередині тих країн, що ставали на шлях демократичного розвитку. Це, у свою чергу, породжувало ситуацію кризовості, яка і призводила до відступу

демократичних сил під натиском авторитаризму, що і ставало причиною того, що С. Хантінгтон називав «хвилею, що відкочується» («reverse wave»).

Постає розв'язання завдання: воно може бути теоретично сформульоване в площині, яка дозволить знайти таке рішення, яке дасть змогу процесам демократизації розвиватися не так амплітудно. Тобто, створити умови, за яких «хвилі, що відкочуються», будуть завдавати мінімальних загроз процесам демократизації, що у свою чергу адекватно впливатиме на систему міжнародних відносин.

Отже, існує закономірний зв'язок динамічного розвитку процесів демократизації з побудовою системи міжнародних відносин якісно нового рівня, який відкріє шлях до розв'язання великої кількості міжнародних глобальних проблем.

Поетапне дослідження демократичних теорій спрямовується в розріз мінімізації хвилеподібного розвитку подальших процесів демократизації, у зв'язку з тим, що ці процеси тісно взаємопов'язані зі становленням системи міжнародних відносин, яка формується на нових принципах глобальної безпеки. Даний аспект дослідження привів до висновку, що стабільність системи міжнародних відносин напряду пов'язана і великою мірою залежна від хвилеподібного розвитку демократизаційних процесів. Звідси випливає закономірне твердження, що чим менша амплітуда коливань демократизаційних хвиль, тим стабільнішою є система міжнародних відносин [3].

Прагматизм системи міжнародних відносин виступає як такий, що заперечує об'єктивність істини, а справжньою істиною вважається та, яка дає результати, практично корисні, тобто сприяє подальшому розвитку демократизаційних процесів, які, у свою чергу, збільшують можливість формування умов для переходу країн від недемократичного режиму до демократичного.

Література

1. Даль Р. Демократия и ее критики / Р. Даль / [пер. с англ., под ред. М.В. Ильина]. – М. : Росспэн, 2003. – 576 с.
2. Макфол М. Авторитарный тупик [Электронный ресурс] / М. Макфол // The New Times. – 2010. – 13 сентября. – Режим доступа до статті : <http://newtimes.ru/articles/detail/27280/>
3. Марчук О.І. Демократизаційний розвиток в умовах прагматизації системи міжнародних відносин (концептуальний вимір): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.04 [Електронний ресурс] / О.І. Марчук. – К., 2010. – Режим доступу до сайту : <http://www.nbu.gov.ua>.
4. Современная мировая политика / [под. ред. д-ра полит. наук А.Д. Богатурова]. – М. : Аспект Пресс, 2009. – 592 с.
5. Фененко А.В. Концепции и определения демократии (Антология) / А. Фененко. – М., 2006. – 224 с.
6. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. – 368 с.
7. Цыганков А. Кризис идеи «демократического мира» [Электронный ресурс] / А. Цыганков, П. Цыганков // Международные процессы. – Режим доступа до статті : <http://www.intertrends.ru/nineth/003.htm>
8. Halperin M., Siegle J., Weinstein M. The Democracy Advantage. How Democracies Promote Prosperity and Peace / M. Halperin, J. Siegle, M. Weinstein. – New York : Routledge, 2005. – P. 17.

The article provides political analysis of the conceptual dimension of the growing pragmatism in international relations, which occurs in the context of democratic developments. The article systematically investigates the genesis of democratic processes analyzed in terms of building a new system of international relations. Specifically, the paper examines the context of pragmatic

developments in international relations. Based on the analysis of development democratic developments and using Ukraine as an example, the paper describes the processes in societies going through a transitional phase.

Key words: pragmatism, democracy, international relations system, democratization «wave», the theory of «democratic peace», globalization.

В статье проанализировано концептуальное измерения прагматизации международных отношений в контексте их демократического развития. В работе исследовано развитие демократизационных процессов, проанализированы новые условия в развитии системы международных отношений. В частности рассмотрен контекст прагматизационного продвижения системы международных отношений. На основе анализа развития демократизационных процессов дана характеристика становления украинского общества.

Ключевые слова: прагматизация, демократия, международная система, «волны» демократизации, теория «демократического мира» глобализация.